

ἡ ψυχολογία τοῦ δικαστῆ σέ περιόδους κοινωνικο-πολιτικῶν μεταβολῶν

τό πέρασμα τῆς Ἰταλίας ἀπό τό φασιστικό
στό φιλελεύθερο κράτος

τῆς
Ἀφροδίτης Κουκουτσάκη

Ἐπ. Βοηθοῦ Ἐγκληματολογίας ΠΑΣΠΕ

Σέ μιά μεταβατική περίοδο, ὅταν μπαίνουν σέ κρίση ἀξίες καί θεσμοί, δέν εἶναι δυνατό νά μείνει ἀπρόσβλητος ὁ εὐαίσθητος τομέας τῆς Δικαιοσύνης. Ἀντίθετα, στήν πολιτική τῶν δικαστικῶν ἀποφάσεων τῆς ἐποχῆς διαφαίνονται πολλά ἀπό τά χαρακτηριστικά τῆς κρίσης καί πολλά ἀπό τά στοιχεία πού θά καθορίσουν τίς μετέπειτα ἐπιλογές.

Μετά τήν ἀποτυχία τῆς προσπάθειας τοῦ φασισμού νά κλείσει τήν πορεία τοῦ κόσμου στά δίχτυα τοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ, στήν ἰταλική μεταπολεμική κοινωνία πραγματοποιεῖται μιά, θά λέγαμε, ἀντιφατική διαδικασία, στά πλαίσια τῆς ὁποίας—καί ἐνῶ συνεχίζονταν οἱ ἀγῶνες γιά ἓνα Κράτος Δικαίου—ἡ αὐξημένη συνειδητοποίηση τῆς πραγματικῆς κοινωνικῆς ἀνισότητος ὀδήγησε στό νά γίνεται ταυτόχρονα ἡ τυπική ἰσότητα ἀπέναντι στό νόμο ἀντικείμενο ἔντονων ἀμφισβητήσεων καί κριτικῆς.¹

Ἡ στάση τοῦ δικαστικοῦ κλάδου στήν ἀμέσως μεταπολεμική περίοδο, πού θά ἐξετάσουμε, ἀποκτᾷ ἐπιπρόσθετο ἐνδιαφέρον, ἐπειδή συμπίπτει χρονικά μέ αὐτή τήν περίοδο τοῦ γενικότερου προβληματισμοῦ στό χώρο τοῦ Δικαίου.

Εἰδικότερα, τό φαινόμενο πού θά ἐξετάσουμε ἀναφέρεται στίς δικαστικές ἀποφάσεις τῶν πρώτων μεταπολεμικῶν χρόνων, σέ ὑποθέσεις ἐφαρμογῆς τῶν ἀντιφασιστικῶν νόμων καί γενικά σέ ὑποθέσεις πού ἀφοροῦσαν μιά ὀποιαδήποτε σχέση μέ τό προηγούμενο καθεστώς. Ἡ μελέτη τῶν δικαστικῶν χρονικῶν τῆς ἐποχῆς παρουσιάζει ἔντονα τήν εἰκόνα τῶν ἀλλαγῶν προσανατολισμοῦ τῶν δικαστικῶν ἀποφάσεων, πού ἀκολούθησε τίς γενικότερες ἀλλαγές τῆς χώρας.

Ἀμέσως μετά τόν πόλεμο καί ὅταν ὁ ἀντιφασισμός στήν ἐξουσία² εἶχε πολιτική δύναμη ἄρκετή γιά νά καταστήσει ἀποτελεσματικούς τούς νόμους

1. P. Ingrao, *Masse e potere*, κεφ. «Il giudice nella società di massa», ἐκδ. Ed. Riuniti, Ρώμη, 1977.

2. Οἱ πρώτες μεταφλεωθερωτικές κυβερνήσεις εἶχαν καθαρά ἀντιφασιστικό χαρακτῆρα καί συμμετείχαν σ' αὐτές ὅλες οἱ πολιτικές δυνάμεις τῶν Ἐπιτροπῶν Ἐθνικῆς Ἀπελευθέρωσης (CLN). Ἐπί πλέον τό 1946 γίνεται τό δημοψήφισμα γιά τό καθεστωτικό ζήτημα, πού σημαίνει τό τέλος τῆς Μοναρχίας στήν Ἰταλία. Ταυτόχρονα, γίνονται καί οἱ ἐκλογές γιά τή Συντακτική Συνέλευση, στήν ὁποία συμμετέχουν ὅλα τά κόμματα. Οἱ ἐργασίες τῆς τέλειωσαν τό Δεκέμβριο τοῦ 1947 καί εἶχαν σάν ἀποτέλεσμα ἓνα ἀπό τά πύθ προεδρικά Σύντάγματα τοῦ δυτικοῦ κόσμου. Στό μεταξύ, ἔχει ἤδη ἀρχίσει νά σπάει ἡ ἀντιφασιστική ἐνότητα καί στήν πρώτη κυβέρνηση τῆς Δημοκρατίας, μέ πρωθυπουργό τόν De Gasperi (ἡγέτη τῆς Χριστιανικῆς Δημοκρατίας), πού σχηματίστηκε τόν Ἰούλιο τοῦ 1946, ἡ συμμετοχή τῶν ἀριστερῶν δυνάμεων ἦταν ἤδη κατά πολύ μειωμένη. Καί γύρω στά τέλη τοῦ 1945 ἐμφανίστηκε στό πολιτικό προσκήνιο τῆς χώρας τό κόμμα Uomo qualunque, πρόδρομος τοῦ μετέπειτα νεοφασιστικοῦ κόμματος. Τό 1947, σχηματίζεται ἡ πρώτη μονοκομματική Κυβέρνηση τῆς Χριστιανικῆς Δημοκρατίας, μέ πρωθυπουργό πάλι τόν De Gasperi. Ἡδῆ, ὁ ἀντιφασισμός ἔχει ἀρχίσει ν' ἀντικαθίσταται ἀπό τήν προσπάθεια μείωσης τοῦ πολιτικοῦ ρόλου τῶν ἀριστερῶν δυνάμεων.

του, οἱ δικαστικές ἀποφάσεις ἦσαν σύμφωνες μέ τό πνεῦμα τοῦ νομοθέτη. Ὁμως ἀπό τό 1947, περίπου, καί μετά, οἱ ἀντιφασιστικοί νόμοι ἄρχισαν νά ἐρμηνεύονται καί νά ἐφαρμόζονται ἀντίστροφα καί μάλιστα ἀρκετοί παραμερίστηκαν. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι οἱ δικαστές δέν ἔκαναν τίς ἀναγκαῖες προσπάθειες γιά νά ξεπεραστοῦν τά τεχνικά ἐμπόδια καί νά ἀποδοθεῖ δικαιοσύνη σέ ὅλες ἐκείνες τίς περιπτώσεις πατριῶν τῆς Ἐντίστασης, σέ βάρος τῶν ὁποίων ἐκκρεμοῦσαν κατηγορίες γιά ἀδικήματα, τά ὁποῖα, σύμφωνα μέ τή νέα νομοθεσία, ἔπρεπε νά χαρακτηριστοῦν «πολεμικά γεγονότα» καί σάν τέτοια νά ἀντιμετωπιστοῦν. Ἀντίθετα, μῆκαν σέ ἐνέργεια ὄλοι οἱ γραφειοκρατικοί μηχανισμοί τῆς Δικαιοσύνης, μέ ἀποτελεσματικά νά κρατοῦνται προφυλακισμένοι γιά χρόνια ἤ ἀκόμα καί νά καταδικάζονται πρωτοδίκως. Παράλληλα, καί ἐνῶ δέν ἦταν καθόλου σπάνιο φαινόμενο νά τιμᾶ τό ἐπίσημο ἰταλικό κράτος ἀξίωματούχους τῆς Δημοκρατίας τοῦ Σαλό³ σάν ἥρωες τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ πολέμου, ὑπῆρξαν περιπτώσεις ἐκπληκτικά πλατιάς ἀναλογικῆς ἐρμηνείας τῶν νόμων, προκειμένου νά καταδικαστοῦν ἐνέργειες πού εἶχαν θίξει τό φασιστικό καθεστῶς ἤ καί τήν ἴδια τή Δημοκρατία τοῦ Σαλό,⁴ καθώς καί τό φαινόμενο τῆς εὐρύτατης ἐφαρμογῆς ὀρισμένων διατάξεων φασιστικῶν νόμων.⁵

Φτάνοντας ἤδη στό 1949, ἡ πολιτική τῶν δικαστικῶν ἀποφάσεων ἐναντίον τοῦ φασισμού μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὅτι ἀπέτυχε μέ τίς ἀμνηστίες, τίς ἀναψηλαφήσεις, τίς ἀναρρέσεις, ἀκόμα καί τήν παραβίαση τοῦ δεδικασμένου. Ὑπῆρχε καί τό φαινόμενο ὀρισμένων κακουργοδικειῶν, τά ὁποῖα ἀρνιόνταν μεθοδικά νά ἐκδώσουν καταδικαστικές ἀποφάσεις σέ ὑποθέσεις συνεργασίας μέ τό προηγούμενο καθεστῶς, καθώς καί τό φαινόμενο πολλῶν λαϊκῶν δικαστῶν, οἱ ὁποῖοι, προκειμένου νά ἐκδοθοῦν ἀπαλλακτικές ἤ ἀθωωτικές ἀποφάσεις, συνασπίζονταν μεταξύ τους ὑποχρεώνοντας σέ μειοψηφία τοὺς τακτικούς δικαστές (Α. Battaglia, σελ. 101). Μέ ἀποτέλεσμα νά προκύβει πλῆθος νομικῶν τεράτων, ἀπό αὐτά πού στήν ἰταλική ὀρολογία λέγονται *sen-*

tenze suicide («αὐτόχειρες δικαστικές ἀποφάσεις»)⁶.

Τό φαινόμενο αὐτό δέν ἀφορᾶ μεμονωμένες περιπτώσεις δικαστῶν ἀλλά χαρακτηρίζει τή στάση ὀλοκληρου τοῦ κλάδου στή συγκεκριμένη ἐποχή. Φυσικά, θά πρέπει νά τό δοῦμε μέσα στά πολιτικά πλαίσια τῆς ἐποχῆς πού ἀναφερόμαστε (βλέπε σημ. 2), ἀλλά, ταυτόχρονα, νά τό συνδέσουμε καί μέ ἕνα ἀπό τά βασικτότερα προβλήματα τοῦ δικαστικοῦ κλάδου, τό ὁποῖο ὑπῆρχε ἤδη ἀπό τά πρῶτα χρόνια τῆς ἑνώσεως τοῦ ἰταλικοῦ κράτους: τό πρόβλημα τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Δικαιοσύνης. Πραγματικά, καί οἱ φιλελεύθερες προ-φασιστικές κυβερνήσεις εἶχαν παραμελήσει τό δικαστικό κλάδο, καί, φυσικά, στή διάρκειά τοῦ φασισμού ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Δικαιοσύνης στάθηκε μιά ἐξαγγελία χωρίς περιεχόμενο, πού ἐπαναλαμβανόταν σέ νόμους καί σέ ἐπίσημες συζητήσεις, σχεδόν γιά νά καλύψει μιά ἐντελῶς ἀντίθετη πραγματικότητα. Ἡ ἐπέμβαση τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας στή δικαστική ἦταν ἐξαιρετικά ἐντονη, ὅπως σέ κάθε ἀπολυταρχικό καθεστῶς, καί διευκολυνόταν ἀπό τήν ἐνταξη τοῦ δικαστικοῦ κλάδου σέ γραφειοκρατικά πλαίσια, τήν κακή οἰκονομική μεταχείρισή του, τήν ἀπαγόρευση τοῦ συνδικαλισμοῦ, τήν ἴδρυση ἐιδικῶν δικαστηρίων, κτλ.⁷ Ὅσο κι ἀνά μετά τήν πρώτη τῶν φασισμού παρουσιάζεται κάποια ἐξέλιξη ὅσον ἀφορᾶ τή στάση τοῦ δικαστικοῦ κλάδου, ὁ ὁποῖος προβάλλει ἕνα σύστημα ἀξιών γιά τήν ἐξασφάλισή τοῦ κύρους του καί τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Δικαιοσύνης, δέν μποροῦμε ἀκόμη νά μιλήσουμε γιά ὀρυσιαστικές ἀλλαγές πού νά δημιουργοῦν διαφορετική κατάσταση. Ἄλλωστε, δέν πρέπει νά παραγνωρίζουμε τό γεγονός ὅτι ὁ δικαστικός κλάδος χαρακτηρίζεται ἀπό παραδοσιακότητα καί συντηρηισμό, μέ ἀποτέλεσμα νά μὴν μπορεῖ νά γίνει πρωτοπόρος νά ὑποστηρίξει ἀποφασιστικά τά πιό προοδευτικά ρεύματα σέ μεταβατικές περιόδους. Ἡ ἴδια ἡ μορφή τῆς σχέσης τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας μέ τήν ἐκτελεστική, ἔχει σάν ἀποτέλεσμα τόν ἀποκλεισμό τῆς Δικαιοσύνης ἀπό τά μεγάλα ἀνανατοκικά ρεύματα, στά ὁποῖα μένει ἀνοικτή μόνο στό μέτρο τῶν παραχωρήσεων καί τῶν ἀνοιγμάτων τά ὁποῖα μπορεῖ ἤ θέλει νά κάνει ἡ κατεστημένη ἐξουσία.⁸

Ὅπως ὀδηγοῦμε, δέν θά μπορούσε νά ὑποστηρίξει κανεῖς ὅτι οἱ δικαστές προσπάθησαν νά προκαλέσουν τήν ἀποδυνάμωση τοῦ ἀντιφασισμού καί τήν

3. Ὅταν οἱ Γερμανοὶ ἀπελευθέρωσαν τόν Μουσσολίνι καί τόν μετέφεραν πέρα ἀπό τή γοτθική γραμμή, αὐτός δημιουργοῦσε τή λεγόμενη Ἰταλική Κοινωνική Δημοκρατία, γνωστή σάν Δημοκρατία τοῦ Σαλό, ἡ ὁποία ἦταν στήν πραγματικότητα ἕνα κράτος-φάντασμα στά χέρια τῶν Γερμανῶν.

4. Ἐνδεικτικά παραδείγματα παρόμοιων δικαστικῶν ἀποφάσεων βλέπε στό Α. Battaglia, *Il giudice e la politica*. Laterza, Bari, 1962.

5. Ὅπως, π.χ., τό ἄρθρο 113 τοῦ νόμου τῆς Δημόσιας Ἀσφάλειας, σύμφωνα μέ τό ὁποῖο ὁ Διοικητής τῆς Ἀστυνομίας μποροῦσε νά ἀπαγορεύσει τή διάδοση ἐντύπων καί σχεδίων, τήν τουχοκλήση ἐφημερίδων ἢ ἀποσπασμάτων ἀπ' αὐτές καί τίς ἀνακοινώσεις στό κοινό μέ ἀκουστικά ἢ φωνητικά μέσα. Τό ἄρθρο αὐτό εἶχε εὐρύτατη ἐφαρμογή μέχρι τό 1956, ὅποτε καί καταργήθηκε σάν ἀντισυνταγματικό (Α. Battaglia, σελ. 136).

6. Ὅταν, ὁδηλαδῆ, ὑπάρχει σαφές ἀντίφαση μεταξύ αἰτιολογικοῦ καί διατακτικοῦ ἢ στό αἰτιολογικό *inter sese* (πίσ ἑαυτῶν). Αὐτό, συνήθως, συμβαίνει ὅταν ὁ ἀνταρκτικός τῆς δικαστικῆς ἀπόφασης εἶναι ἀπό ἐκείνους πού ἔχουν μειοψηφήσει καί δέν ἔχει συμφωνήσει μέ τή συλλογική ἀπόφαση (G. Bellavista, «La sentenza suicida», στό *Indice Penale*, 1971, σελ. 5-14).

7. Ε. Moriondo, *L'ideologia della magistratura italiana*. Laterza, Bari, 1967.

8. Ρ. Κακλαμανάκη, *Γιά τήν ἀνεξαρτησία τῆς Δικαιοσύνης*, Ἀθήνα, 1975, σελ. 22 καί Ρ. Ingrao, σελ. 357.

έξασθένιση του νέου καθεστώτος. 'Από μία μάλιστα άποψη συνέβη τό αντίθετο: από τήν έξασθένιση του άντιφασιστικού κινήματος, άπό τίς μεταβολές πού προκάλεσε ή Χριστιανική Δημοκρατία σε πολλούς τομείς τής κοινωνικής και πολιτικής ζωής τής χώρας, κάτω άπό τήν πίεση τόσο τών έθνικών όσο και τών διεθνών γεγονότων (ψυχρός πόλεμος, δημιουργία συνασπισμών), γεννήθηκαν οι έσφαλμένες έρμηνείες τών νόμων ή ή μη έφαρμογή τους. Τό ίδιο, άλλωστε, συνέβη και τά πρώτα χρόνια του φασισμού, μέ τό πέρασμα άπό τό φιλελεύθερο στό φασιστικό κράτος. Μέσα, λοιπόν, άπό τό πάγωμα του πολιτικού κλίματος στή χώρα, βρήκε διέξοδο μία τέτοιου είδους στροφή τής πολιτικής τών δικαστικών άποφάσεων.

Στή συνέχεια, θά προσπαθήσουμε νά δούμε, μέσα άπό τήν ψυχολογία του δικαστή-άτόμου, πώς λειτουργεί αυτή ή παραδοσιακότητα και ό συντηρητισμός (πού χαρακτηρίζει τόν κλάδο) στό κάθε άτομο, πώς βιώνεται άπό τό δικαστή τό πρόβλημα τής άνεξαρτησίας τής Δικαιοσύνης σε μία κρίσιμη περίοδο και σε ποίο μέτρο υπάρχουν δυνατότητες κάποιου «άνοιγματος» πέρα άπό αυτό πού έπιθυμεί ή έπιτρέπει ό φορέας έξουσίας.

Γιά τό σκοπό αυτό, θά πρέπει νά ανατρέξουμε στήν άνάλυση ενός ψυχολογικού μηχανισμού, ό όποίος συνίσταται στήν τάση του άτόμου νά «ώραιοποιεί» μία δυσάρεστη πραγματικότητα ή νά παρουσιάσει σάν πραγματικότητα μία ευχάριστη κατάσταση, πού όμως δέν είναι πραγματική (mauvaise foi, malafede, κακή πίστη). 'Ο μηχανισμός, λοιπόν, αυτός έπιφανειακά έχει τή δομή του ψέματος, αλλά ή διαφορά βρίσκεται στό ότι είναι ό έαυτός μας αυτός άπό τόν όποιο κρύβουμε τήν άλήθεια. 'Η κακή πίστη είναι μία άρνητική στάση του άτόμου άπέναντι στόν έαυτό του. 'Η συνείδηση, άντί νά κατευθύνει τήν άρνησή της πρós τά έξω, τή στρέφει πρós τά μέσα. Δέν υπάρχει, λοιπόν, ή δυαδικότητα έξαπατώντος και έξαπατωμένου, αλλά, αντίθετα, προϋποτίθεται ή ένότητα μιάς συνείδησης.⁹ Αντίθετα μέ αυτό πού υποστήριξε ό Freud, δέν πρόκειται γιά μία διαδικασία ύποσυνείδητη,¹⁰ άκριβώς γιατί τό νά προσπαθεί κανείς νά «ώραιοποιήσει» μία δυσάρεστη πραγματικότητα, προϋποθέτει γνώση τής άλήθειας (και μάλιστα τήν πλήρη γνώση τής άλήθειας, γιά νά μπορέσει νά τήν κρύψει άπόλυτα), και είναι άκριβώς αυτή ή γνώση πού δημιουργεί τήν άνάγκη τής φυγής άπό μία πραγματικότητα πού άρ-

νιάσατε νά παραδεχθούμε. Πρόκειται, λοιπόν, γιά ένα μηχανισμό «φυγής» άπό μία συγκεκριμένη πραγματικότητα.

'Ας προσπαθήσουμε νά έντοπίσουμε τά βασικά του χαρακτηριστικά.

'Η ανθρώπινη ύπαρξη ένέχει τήν έννοια του περιορισμού: ό άνθρωπος είναι μέσα στόν κόσμο, ό άνθρωπος είναι άνάμεσα στους άλλους (αυτός ό περιορισμός του Dasein άποτελεί τό κεντρικό σημείο του ύπαρξισμού). 'Ο άνθρωπος είναι μία ζώσα άνάγκη. 'Αλλά ό άνθρωπος είναι αυτό τό ζωντανό όν γιά τό όποιο ή άνάγκη είναι συνειδητή. Συνεπώς, δέν μπορεί νά είναι άπερίοριστος, άδέσμευτος· δέν μπορεί νά ξεφυγει άπό τήν άνάγκη, έπειδή είναι ό ίδιος άνάγκη. Ταυτόχρονα, όμως, άρνείται αυτή τή δέσμευση, δέν άποδέχεται τήν ταύτισή του μέ τόν περιορισμό.

'Η κακή πίστη δίνει στόν άνθρωπο τή δυνατότητα «φυγής» άπό τήν πραγματικότητα. Του δίνει τή δυνατότητα νά παραβλέπει ένα γεγονός, νά τό «ώραιοποιήσει» στόν ίδιο τόν έαυτό του, νά άποσυνθέσει τό σύστημα άνάγκη του άντικειμένου (περιορισμός) και νά περάσει στήν άπόκτηση του άντικειμένου (παραβλέποντας τή δέσμευση), φωτίζοντας τό άντικείμενο και αφήνοντας στή σκιά τήν άνάγκη (τή δεσμευτική έννοια τής άνάγκης), προβάλλοντας μόνο τήν παραποίηση τής σε ιδανικό, πού άπό τήν ίδια του τή φύση δέν είναι δεσμευτικό. Τό ιδανικό (άναφέρωμαι στόν όρο ideale πού χρησιμοποιεί ό R. Giorda, αναγογγίζοντας τή άσφαξία του) συνυπάρχει μέ τή σωματική ύπόσταση. Καί κριβώς αυτή ή συνύπαρξη¹¹ έπιτρέπει τήν πραγματοποίηση του μηχανισμού τής κακής πίστης: τό ιδανικό είναι τό άπερίοριστο, ή σωματική ύπόσταση είναι ό περιορισμός. Τό άτομο δέν άποδέχεται ότι είναι μόνο σωματική ύπόσταση, γιατί έτσι θα άναγνώριζε τόν περιορισμό του. «'Η σωματική ύπόσταση είναι μάλλον τό καταγύγιο του περιορισμού, ό όποιος πρέπει νά βρίσκεται έξω άπό μένα. 'Εγώ, προβαλλόμενος πρós τό ιδανικό, είμαι άπερίοριστος».¹² Τό «σώμα» μου και τίς άνάγκες του μπορώ νά τό κατηγορήσω ή νά τό δικαιολογήσω. 'Ομως, σε κάθε περίπτωση, δέν δέχομαι ότι είμαι μόνο σωματική ύπόσταση, άρα ταυτισμένος μέ τόν περιορισμό.

Αυτή ή διάσπαση τών στοιχείων (σωματική ύπόσταση—άνάγκη άπό τή μία και ιδανικό άπό τήν άλλη) μπορεί νά έχει δύο μορφές: μπορεί νά έχει τό χαρακτήρα καθαρής και όδυνηρης σύγκρουσης (καταδίκης τής σωματικής ύπόστασης, συνελπώς και τής άνάγκης), αλλά μπορεί νά πάρε και μία μορφή σύνδεσης (άλλά όχι ταύτισης) τών στοιχείων, δηλαδή άποδοχή τής συνύπαρξης τών δύο

9. J.P. Sartre, *L'essere e il nulla*, it. μετ., Μιλάνο 1970, σελ. 88. 'Η άνάλυση πού άκόλουθει βασίζεται στή μελέτη του R. Giorda, *La fenomenologia della malafede*. Bulzoni, Ρώμη, 1975.

10. Κατά τόν Freud, ή διαδικασία ύπάγει άπό και συνίσταται στό ότι τό ρόλο του έξαπατώντος τόν παίζει τό ύποσυνείδητο και τό ρόλο του έξαπατωμένου τό 'Εγώ. 'Ομως, μία παραποίηση τής άλήθειας πού γίνεται άπό μένα γιά μένα, άποκλείει τό ψέμα, όπως άποκλείει και τό ύποσυνείδητο (R. Giorda, σελ. 55).

11. R. Giorda, σελ. 107.

12. *Ibid.*

δέχομαι ὅτι τὸ σῶμα (ἡ ἀνάγκη) καὶ τὸ ἰδανικὸ ἀποτελοῦν, σέ εἰρηνική συνύπαρξη, τὸ περιεχόμενον τῆς ζωῆς μου, τότε καὶ ἡ ἀνάγκη ἀναγνωρίζεται σάν κάτι φυσικὸ καὶ ἀπόλυτα δικαιολογημένο, ἀλλὰ καὶ ἡ ταύτιση ἀποκλείεται. Αὐτὸ συμβαίνει πιὸ συχνά. Ἡ καθημερινὴ φρασεολογία εἶναι γεμάτη παρόμοια παραδείγματα: «καθένας ἔχει τὶς συνήθειές του» (δέν εἶναι οἱ συνήθειες του), «πρέπει νά συμπεριφερθῶ ἔτσι, γιατί ἔτσι ἐπιβάλλει ἡ καλὴ ἀνατροφή» (δέν συμπεριφερόμαι ἔτσι γιὰ μένα), «εἶναι θέμα εὐπρέπειας» (δέν εἶναι θέμα δικό μου), «πρέπει νά ἀγοράσω ρούχα γιὰ νά εἶμαι εὐπρεπής» (καὶ αὐτὸ μέ ἀπαλλάσσει ἀπὸ τὴ μομφή ὅτι δέν διέθεσα τὰ χρήματα, π.χ., γιὰ τὴν οἰκογένειά μου).

Καὶ τὸ ἰδανικὸ πάλι μπορεῖ νά ἔχει διάφορες ὁψεις. Μπορεῖ νά εἶναι πολιτικὴ ἰδεολογία, θρησκευτικὴ πίστη, αἵρεση, ἀγάπη. Ἔχει, ὁμως, πάντα τὴ μορφὴ ὑπερτροφίας, γιγαντισμοῦ τοῦ Ἑγώ. Δέν εἶναι, δηλαδή, κάτι ἔξω ἀπὸ τὸ Ἑγώ, κάτι πρὸς τὸ ὁποῖο προσφέρεται κανεὶς. Εἶναι ἐνσωματωμένο μέσα στοῦ Ἑγώ, εἶναι μιὰ μορφὴ ναρκισσισμοῦ, ταύτιση τοῦ Ἑγώ μέ μιὰ ἰδανικὴ τὸν εἰκόνα.¹³

Πιὸ ἀναλυτικά: ἡ κακὴ πίστη (ἀπὸ τὴ στιγμή πού ἐγώ δέν μπορῶ νά εἶμαι μὴ ἰδανικὸ) πρέπει νά ἀπαιτήσει ἕνα ὑλικὸ ἀντικείμενο γιὰ τὴ σωματικὴ ὑπόστασή καὶ ἕνα συμβολικὸ ἀντικείμενο γιὰ τὸ ἰδανικὸ.

Ἡ συνείδηση, λοιπόν, μπορεῖ ἢ νά ἀποδεχθεῖ τὴν ἀνάγκη πού ἡ ἴδια ἐκφράζει ἢ νά θελήσει νά τὴν ἀπώθησι, νά τὴν ἀπομακρύνει. Ὁμως ἔξερει ὅτι δέν εἶναι δυνατό νά ἀπωθήσει τὴν ἀνάγκη, γιατί τὴν ἀνάγκη δέν τὴν ἔχει, εἶναι ἀνάγκη. Ἔτσι, ὅπως εἶπαμε προηγουμένα, ἀπὸ τὴ στιγμή πού θά θελήσει νά τὴν ἀπώθησι, ἀναποφύεταί πρὸς νά παραποιήσει τὴν πραγματικότητά καὶ νά «ρίξει τὸν προβολέα» μόνο στοῦ ἀντικείμενο τῆς ἀνάγκης.

Γιὰ νά προχωρήσουμε στὴν ἀνάλυση, θά πρέπει νά χρησιμοποιήσουμε τὶς ἔννοιες τοῦ K. Jaspers γιὰ τὴν ὑπαρξὴ ἐνός πεδίου τῆς συνείδησης.¹⁴

Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὑπάρχει ἀκόμα καθαρὴ ἡ συνείδηση τῆς προθέσεως γιὰ «ἐξαπάτηση». Ἡ πρόθεση πραγματοποιήσεως τῆς κακῆς πίστεως βρίσκεται ἀκόμα στοῦ κέντρο τοῦ συνειδητοῦ πεδίου,

διαφαίνεται ἀπόλυτα: ἡ συνείδηση ἀναγνωρίζει τὸν ἑαυτὸ τῆς σάν ἀνάγκη, προσανατολίζεται στοῦ ἀντικείμενο τῆς, σταθεροποιεῖται πάνω σ' αὐτὸ καί, ἀφήνοντας στοῦ κέντρο τοῦ συνειδητοῦ πεδίου μόνο τὸ ἀντικείμενο, παύει νά ἀναγνωρίζει τὴν ταύτισή τῆς μέ τὴν ἀνάγκη. Μόνο ἐπειδὴ ὑπάρχει ἕνα συνειδητὸ πεδίο εἶναι δυνατὴ αὐτὴ ἡ μετατροπὴ τῆς ὄντολογικῆς ἀδυναμίας (τοῦ ἀπεριόριστου, γιὰ τὸ ὁποῖο μιλήσαμε ἀρχικά) σέ ψυχολογικὴ δυνατότητα.

Ἀπὸ αὐτὴ τὴ στιγμή καταβάλλεται προσπάθεια γιὰ νά κρατηθεῖ στοῦ «φῶς», στοῦ κέντρο τῆς συνείδησης, μόνο τὸ ἀντικείμενο, νά διατηρηθεῖ ἀποσυντεθειμένο τὸ σύστημα «ἀνάγκη τοῦ ἀντικειμένου» καὶ ἡ ἀνάγκη νά μεταθεθεῖ σέ ἕνα περιθωριακὸ σημεῖο τοῦ συνειδητοῦ πεδίου. Ἀπὸ τὴ στιγμή πού ἡ ἀνάγκη χάνει τὴν καθαρότητα πού εἶχε ὅταν βρισκόταν στοῦ κέντρο τοῦ συνειδητοῦ πεδίου καὶ γίνεται ἀμυδρὸ καὶ ἀόριστο, πραγματοποιεῖται καὶ ἡ πρόθεση.

Μέ ἄλλα λόγια, ἡ προσπάθεια νά ἀπομονωθεῖ τὸ ἀντικείμενο (τῆς ἀνάγκης ἀπὸ τὴν ἀνάγκη) δρᾷ στὴ συνείδηση, ὅπως μιὰ πέτρα πού πέφτει στὰ λιμνάζοντα νερά: στοῦ κέντρο βρίσκεται τὸ ἀντικείμενο καὶ πάνω στοῦς ὁμόκεντρος κύκλους, πού σχηματίζονται, πιὸ μακρὰ ἡ ἀνάγκη καὶ ἀκόμα πιὸ μακρὰ ἡ πραγματοποίηση τῆς πρόθεσης. Ὅμως ὁλος αὐτὸς ὁ χώρος εἶναι συνειδητός. Μόνο πού δέν ὑπάρχει πιά ἡ ἀπόλυτη διαφάνεια τῆς πρόθεσης, πού ὑπῆρχε ὅταν ἡ πρόθεση βρισκόταν στοῦ κέντρο τοῦ χώρου τῆς συνείδησης, πρὶν νά τὴ σπρώξει σέ ἕνα περιθωριακὸ τὸν σημεῖο ἡ προσπάθεια τῆς συνείδησης νά τὴν πραγματοποιήσει.¹⁵ Καί, φυσικά, ἡ συνείδηση ἔχει πλήρη τὴ δυνατότητα νά τὴν ξαναφέρει στοῦ κέντρο τοῦ πεδίου καὶ νά ἀποδεχθεῖ τὴν πραγματικότητά. Αὐτὸ σέ ἀντίθεση μέ τὴν πλήρη ἔλλειψη εὐθύνης τοῦ ἀτόμου, πού συνεπάγεται τὸ φροϋδικὸ ὑποσυνείδητο.

Τὸ παράδειγμα τῶν ἐννοιῶν οἰκονομικῶν διεκδικήσεων τοῦ ἰταλικοῦ δικαστικοῦ κλάδου, τὴν ἴδια περίπου ἐποχῇ, θά μπορούσε νά ἀποσαφηνίσει περισσότερο τὶς ἔννοιες. Πραγματικά, ἡ ἔνταση τῆς πολεμικῆς ἦταν τέτοια, πού ἐμοίχαζε νά ἐκδηλώνει σχεδόν μιὰ μορφὴ ἀπειθείας τοῦ κλάδου. Οἱ ἴδιοι οἱ δικαστές παραδέχονταν ὅτι ἡ βελτίωση τῶν ἀποδοχῶν σάν αἴτημα, ἦταν λιγότερο ὑψηλὸ καὶ κατώτερη ἀξία ἀπὸ τὰ ἄλλα πού προβλήθηκαν ταυτόχρονα (ἀνεξαρτησία τῆς Δικαιοσύνης, αὐτονομία καὶ ἐνότητα τοῦ δικαστικοῦ κλάδου, κτλ.). Ἀλλὰ, παράλληλα, ὑποστήριζαν ὅτι ἡ οἰκονομικὴ ἀνεση τοῦ κλάδου εἶναι ἐξίσου σημαντικὴ, γιατί ἀποτελεῖ τὸ ἀναγκαῖο τεχνικὸ ὄργανο προκειμένου νά διαφυλαχθεῖ ἡ αὐτονομία καὶ ἡ ἐνότητά του.¹⁶

13. R. Giorda - T. Bazzi, *Sessualità e progetto del mondo*, Ρώμη 1974, σελ. 130-131.

14. «Σέ μιὰ παραστατικὴ μορφῇ, μπορούμε νά φανταστοῦμε τὴ συνείδηση σάν ἕνα «παλκοσέκινο», πάνω στοῦ ὁποῖο πᾶνε καὶ ἔρχονται τὰ μεμονωμένα ψυχικὰ φαινόμενα. Ἡ ἀκόμα σάν τὸ περιβάλλον (medium) στοῦ ὁποῖο κινεῖται... Λέγονται βαθμοὶ τῆς προσοχῆς οἱ βαθμοὶ τῆς καθαρότητας καὶ τῆς σαφηνείας τῶν περιεχομένων τῆς συνείδησης. Γύρω ἀπὸ τὸ σημεῖο τῆς προσήλωσης (fissazione), τὸ ὀπτικὸ πεδίο διευρύνεται πρὸς τὴν περιφέρεια, παίρνοντας συνεχῶς πιὸ σκούρο χρώμα... Ἀπὸ τὸ κέντρο τῆς φωτεινῆς συνείδησης, ὑπάρχει μιὰ ἀπερίοριστη σειρὰ ἀποχρωμάτων... Αὐτοὶ οἱ βαθμοὶ τῆς συνείδησης μποροῦν νά ἐξερευνηθοῦν μέ μιὰ συστηματικὴ ἀτοπατήρηση.» K. Jaspers, *Psicopatologia generale*, ἰταλικὴ μετάφραση, Ρώμη, 1964, σελ. 149-150.

15. R. Giorda, σελ. 116-117.

16. E. Moriondo, *op. cit.*

“Όσον αφορά την περίπτωση που εξετάζουμε, ή ανάγκη διατήρησης ενός συγκεκριμένου status εξουσίας, κύρους, οικονομικής άνεσης, κάλυψης, συχνά, της συνοχής με τό φασιστικό καθεστώς (έστω και στό μέτρο που ό δικαστής είχε αποδεχθεί στη διάρκεια του φασισμού πολλές από τις άρχες και τίς άξίες του, με αποτέλεσμα νά αισθάνεται ότι, καταδικάζοντας τή συνεργασία με τό φασιστικό καθεστώς, καταδικάζει από τή μιá άποψη και τή δική του ιδιωτική συμπεριφορά), όλα αυτά είναι καθοριστικά τής στάσης του δικαστικού κλάδου και τών άλλων προσανατολισμού τής πολιτικής τών δικαστικών αποφάσεων.

“Ο δικαστής βρίσκει στην εκάστοτε κρατούσα ιδεολογία τό μέτρο για νά παραποιήσει τή δική του δεσμευτική ανάγκη και νά τήν προβάλλει σάν άξια. Καί πετυχαίνει τό αντίκειμενο τής ανάγκης του περιβάλλοντάς το με μιá μορφή παραδοσιακότητας και συντηρητισμού. “Ετσι, δέν άφησε νά βγει στην επιφάνεια ή δική του έσωτερική σύγκρουση όταν, στην άμέσως μετά τόν πόλεμο περίοδο, οι άποφάσεις του ήσαν σύμφωνες με τό πνεύμα του νομοθέτη, όταν, δηλαδή, δέν ξέφυγε από τό πνεύμα τής έποχής και δέν βρέθηκε αντίμετωπος με τό λαϊκό αίσθημα βάζοντας σε κρίση τήν έννοια τής Δικαιοσύνης και τή δική του θέση σάν λειτουργού τής. “Όταν, όμως, οι έξωτερικές συνθήκες τό επιτρέπουν, άρχίζει ή αντίστροφη έρμηνεία ή εφαρμογή τών αντίφασιστικών νόμων και ή πλατιά εφαρμογή διατάξεων φασιστικών νόμων. Καί τότε άκόμα ό δικαστής πιστευσε ότι εκφράζει τό λαϊκό αίσθημα, θεωρώντας ότι ή χώρα κουράστηκε νά «τιμωρεί», κουράστηκε νά «θυμάται» και θέλει νά ξεφύγει όσο τό δυνατό πιό γρήγορα από τά κατάλοιπα του παρελθόντος. Αυτή ήταν ή ιδεολογία που προβάλε εκείνη τήν περίοδο ή κρατούσα έξουσία, και μέσα σ’ αυτά τά πλαίσια καθορίστηκε και ή στάση του δικαστή. Είναι, άλλωστε, γεγονός ότι ό «καστικός» χαρακτήρας του μηχανισμού τής Δικαιοσύνης έδωσε και εξακολουθεί νά δίνει στον κυρίαρχο συνασπισμό (ό οποίος ουσιαστικά δέν άλλαξε από τότε) τά μέσα για νά επιβάλλει κανόνες, τους όποιους δέν μπορεί νά κάνει αποδεκτούς μέσα από τή δημιουργία πιό σύγχρονων ήγεμονικών μηχανισμών. “Ετσι, ό ίδιος ό χαρακτήρας του δικαστικού κλάδου κάνει έξαιρετικά πολύπλοκο και τό πρόβλημα τής άνεξαρτησίας τής Δικαιοσύνης, ενώ, παράλληλα, όσο πιό πολύ γίνεται αποδεκτή από μέρους του κόσμου μιá τέτοια άποψη τής Δικαιοσύνης, τόσο πιό δύ-

σκολα γίνονται τά προβλήματα τών δικαστών και δέν βρίσκονται τά μέσα και οι πιθανές συμμαχίες για νά άντιμετωπισθούν οι κρίσεις.¹⁷

“Η έννοια τής άνεξαρτησίας τής Δικαιοσύνης δέν έξαντλείται στη συνταγματική της καθίρωση. Αυτή ύποδηλώνει, βέβαια, τή θέληση του κράτους για τήν εφαρμογή τής, όμως ή θέληση αυτή μπορεί νά μεταβάλλεται ή νά άλλοιώνεται από τή βούληση ειδικότερων όργάνων του, που, χωρίς νά έχουν τή δύναμη νά τήν καταργήσουν ολοκληρωτικά (σάν συνταγματική άρχή), προσπαθούν νά έμποδίσουν τά ουσιαστικά τής άποτελέσματα. “Αλλωστε, ή δικαστική έξουσία, σάν θεσμός που αναπτύσσεται στά πλαίσια ενός συγκεκριμένου κράτους, δέν μπορεί παρά νά παίρνει μορφή ανάλογη με τή μορφή του κράτους αυτού και νά περιφρουρεί τά συμφέροντα που τό ίδιο έξυπηρετεί. “Εφ’ όσον, λοιπόν, ή μορφή του κράτους συνδέεται με τό φορέα έξουσίας, τό ενδιαφέρον του για τήν έκταση και τήν ποιότητα τής άπονομής δικαιοσύνης έξαρτάται από τίς δυνατότητες και τίς προθέσεις του φορέα αυτού.¹⁸

Τό παράδειγμα τής μεταπολεμικής ‘Ιταλίας, που παρουσιάσαμε, δέν είναι φυσικά τό μοναδικό. Μιά έρευνα στά δικαστικά χρονικά πολλών χωρών θά είχε νά παρουσιάσει ανάλογα φαινόμενα. Τό αν ή θέληση του κράτους ταυτίζεται με τήν ήθική αντίληψη περί Δικαιοσύνης είναι κάτι που συνδέεται με τους σκοπούς του κράτους, όπως διαμορφώνονται από τους διάφορους ιστορικούς και κοινωνικούς παράγοντες.¹⁹ Σε μιá μεταβατική περίοδο, ή ένδεχόμενη διάσταση φαίνεται πιό έντονα και τό φαινόμενο, που σε μιá όμαλη ιστορική έποχή θά μπορούσε και νά περάσει άπαρατήρητο, παίρνει μεγαλύτερες διαστάσεις, και γίνεται όξυτερο.

Μ’ αυτή τήν έννοια, τό φαινόμενο που εξετάσαμε δέν άποκτά, κατά κάποιο τρόπο, μουσειακή άξια ή μοναδικότητα που όφείλεται στις ιδιαίτερες συνθήκες τής έποχής που έμφανίστηκε. Είναι, όμως, ό μεταβατικός χαρακτήρας τής συγκεκριμένης έποχής, σε συνδυασμό με τίς αυξημένες προσδοκίες του κόσμου για πιό ουσιαστικές άλλαγές στις μεταπολεμικές κοινωνίες, που τονίζουν αυτή τή διάσταση και κάνουν τό φαινόμενο αυτό πιό εκδηλο και άξιοπρόσεκτο.

17. Πάνω σ’ αυτό τό θέμα βλ. Ρ. Ingraο, σελ. 357 και έπ.

18. Για τό θέμα αυτό βλ. Ρ. Κακλαμανάκη, *op. cit.*

19. Ρ. Κακλαμανάκη, σελ. 25.